

ISSN 2518-7821

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Серія 7

Релігієзнавство. Культурологія.
Філософія

41 (54)

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2019

УДК [1+2] (06)
ББК 71я5+86я5+87я5
Н 34

Фахове видання з філософських наук

Додаток № 12 до наказу МОН України від 11.07.2016 за № 820

Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 8813 від 01.06.2004 р.

*Схвалено рішенням Вченої ради НПУ імені М. П. Драгоманова
(протокол № 4 від 01 грудня 2016 р.)*

Редакційна рада:

- В. П. Андрущенко** – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (*голова Редакційної ради*);
Г. М. Торбін – доктор фізико-математичних наук, професор (*заступник голови Редакційної ради*);
В. Д. Бондаренко – доктор філософських наук, професор;
В. І. Бондар – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
І. І. Дробот – доктор історичних наук, професор;
В. Б. Євтух – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
М. І. Жалдак – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
Л. І. Мацько – доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України;
Н. Г. Мозгова – доктор філософських наук, професор;
О. С. Падалка – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;
В. М. Синьов – доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України;
М. І. Шут – доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАПН України.

Редакційна колегія:

- В. П. Андрущенко** – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України;
Т. І. Андрущенко – доктор філософських наук, професор;
Є. В. Більченко – доктор культурологічних наук, доцент;
В. П. Бех – доктор філософських наук, професор;
Красицький Ян – доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук - Вроцлавського університету (Польща);
В. Д. Бондаренко – доктор філософських наук, професор (*відповідальний редактор*);
Г. С. Меднікова – доктор філософських наук, професор;
І. Г. Немчинов – доктор філософських наук, професор;
Поповенюк Богдан – доктор філософських наук, доцент; (Сучавський університет імені Штефана чел Маре, Румунія);
Робен Берг – доктор габілітований, професор (Дортмундський університет, Німеччина);
Ставинський Петро – доктор габілітований за спеціальністю релігієзнавство, професор (Педагогічний університет імені Комісії Народної освіти у Кракові, Польща);
Н. Г. Мозгова – доктор філософських наук, професор (*відповідальний редактор*);
Л. А. Облова – кандидат філософських наук, доцент (*відповідальний секретар*);
Л. М. Панченко – кандтдат філософських наук, доцент;
Хюбнер Бенно – доктор габілітований, професор (Сарагоський університет, Іспанія).

Н 34

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наукових праць] / ред. рада : В. П. Андрущенко (*голова*); за ред. Н. Г. Мозгової. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – Вип. 41 (54). – 184 с.

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів вузів та співробітників наукових установ України з питань релігієзнавства, теорії та історії культури, філософії.

УДК [1+2] (06)
ББК 71я5+86я5+87я5

© Редакційна рада і редакційна колегія, 2019
© Автори статей, 2019
© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019

4. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности / Н. Бердяев – М. : Г.В. Леман и С.Н. Сахаров, 1918. – 240 с.
5. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда / Н. Бердяев // Вехи; Интеллигенция в России: Сб. статей 1909-1910 – М. : Молодая гвардия, 1991. – С. 24-42.
6. Зайцев Б. Бердяев / Борис Зайцев // Зайцев Б. Мои современники – Лондон : Overseas Publications Interchange Ltd, 1988. – С. 61-66.
7. Дни напряженной тревоги (Из дневника Л. Ю. Бердяевой. 1939-1945). Публикация Е. В. Бронниковой // Встречи с прошлым: Вып. 8. – М. : РГАЛИ, Русская книга, 1996. – С. 322-366.
8. Парамонов Б. К 50-летию со дня смерти Бердяева [Электронный ресурс] / Борис Парамонов – режим доступа: http://users.kaluga.ru/kosmorama/param_ber.html
9. Федотов Г. Н. А. Бердяев-мыслитель / Григорий Федотов // Новый град: Сборник статей : Под ред. Ю. П. Иваска – Н.-Й. : Издательство имени Чехова, 1952. – С. 301-318.
10. Чаадаев П. Я. Философические письма / П. Я. Чаадаев // Чаадаев П. Я. Статьи и письма – М. : Современник, 1989. – С. 39-146.

УДК 316.7

Мениг Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Додонов Р.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

МИФОЛОГИЧНІ ВИТОКИ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена проблемі обумовленості гендерної ідентичності міфологічними сюжетами. Поряд з такими традиційними різновидами гендерної ідентичності як фемінність і маскуліність сьогодні з'явилися нові форми гендеру: гендерквір, пангендер, полігендер, агендер. Втім, в масовій свідомості продовжують панувати стереотипи, відповідно до яких гендер прив'язується до статі, обмежуючись бінарною опозицією «чоловік/жінка». Висувається гіпотеза про міфологічну обумовленість вказаних стереотипів. Метою статті є концептуалізація гендерних міфів із подальшою деконструкцією деяких з них (переважно давньогрецьких) та виявленням зв'язку між міфами і гендерною ідентифікацією. Методологічним підґрунтям дослідження є гендерний підхід, який розуміється як синтез соціальних, філософських, психологічних підходів для розв'язання проблеми гендерної нерівності. Автори доходять висновку, що стійкі уявлення про «сильну» та «слабку стать», що сьогодні існують в нашому суспільстві, сформувалися багато століть тому і сягають своїм корінням первісних міфів та легенд, релігійних переконань про роль жінки та чоловіка в суспільній ієрархії.

Ключові слова: *гендер, стать, маскуліність, фемінність, ідентичність, гендерквір, пангендер, полігендер, агендер.*

Мениг Л.В., Додонов Р.А. Мифологические истоки гендерной идентичности.

Статья посвящена проблеме обусловленности гендерной идентичности

мифологическими сюжетами. Наряду с такими традиционными видами гендерной идентичности как фемининность и маскулинность сегодня появились новые формы гендера: гендерквир, пангендер, полигендер, агендер. Впрочем, в массовом сознании продолжают господствовать стереотипы, в соответствии с которыми гендер привязывается к полу, ограничиваясь бинарной оппозицией «мужчина/женщина». Выдвигается гипотеза о мифологической детерминированности указанных стереотипов. Целью статьи является концептуализация гендерных мифов с последующей деконструкцией некоторых из них (преимущественно древнегреческих) и выявлением связи между мифами и гендерной идентификацией. Методологической основой исследования является гендерный подход, понимаемый как синтез социальных, философских, психологических подходов для решения проблемы гендерного неравенства. Авторы приходят к выводу, что устойчивые представления о «сильном» и «слабом поле», которые сегодня существуют в нашем обществе, сформировались много веков назад и уходят своими корнями в древние мифы и легенды, религиозные убеждения о роли женщины и мужчины в общественной иерархии.

Ключевые слова: гендер, пол, маскулинность, феминность, идентичность, гендерквир, пангендер, полигендер, агендер

Menig L., Dodonov R. Mythological origins of gender identity. The article is devoted to the problem of conditionality of gender identity with mythological plots. Along with such traditional types of gender identity as femininity and masculinity, new forms of gender have appeared today: genderquire, pangender, polygender, agender. However, stereotypes, according to which gender is bound to the biological sex limited to the binary opposition “man / woman”, continue to prevail in the mass consciousness. A hypothesis about the mythological conditionality of these stereotypes is made. The purpose of the article is the conceptualization of gender myths with the subsequent deconstruction of some of them (mainly ancient Greek) and the revealing of the relationship between myths and gender identity. The methodological basis of the study is a gender approach, understood as a synthesis of social, philosophical, psychological approaches to address the problem of gender inequality. The authors conclude that the stable ideas about the “stronger” and “weaker sex” that exist in our society today were formed many centuries ago and are rooted in ancient myths and legends, religious beliefs about the role of women and men in the social hierarchy.

Keywords: gender, biological sex, masculinity, femininity, identity, genderquire, pangender, polygender, agender.

Актуальність проблеми. Одним з актуальних питань сучасного соціально-філософського дискурсу є проблема гендерної міфології. Як відомо, міфи є духовно-практичним засобом освоєння форм суспільної життєдіяльності, форм взаємовідносин людини і природи, людини і суспільства, історично першою світоглядною формою відображення дійсності, в якій художнє, моральне, пізнавальне та практично-перетворююче освоєння світу постає в синкретичній єдності. Невіддільність природного та суспільного в предметній образності міфів, закріплення їх в таких проявах суспільного життя людини, як мова, жест, питально-обрядова дія, забезпечували формування

світосприйняття та світорозуміння первісної людини. В рамках міфологічного світогляду зароджувалися суспільні, духовні, вольові, розумові, моральні форми освоєння світу, суспільної прихильності (поваги, захоплення, любові тощо). Міфи перетворювали родові надбання в надбання окремого індивіда. У такому вигляді вони дійшли до наших днів.

Міфи – це узагальнені образи, які включають в себе не тільки світ наявного буття, що часто є чимось ворожим для людини, але і світ бажаний, світ надій і сподівань, в якому вільно здійснюються докорінні життєві інтереси родового колективу. В сучасній науковій літературі виокремлюють космогонічні, антропологічні й етнологічні міфи про походження, а також створення та впорядкування світу міфічними персонажами; календарні міфи, пов'язані з осмисленням природно-господарських ритмів та циклів змін життя, закріпленням їх у ритуально-обрядових діях; есхатологічні міфи як закріплення уявлень про потойбічний світ та майбутнє, їхню традиційну зверненість у минуле; культово-біографічні міфи про життєві випробування міфічних персонажів, що стають надбанням окремих індивідів через їх ритуально-обрядове відтворення. На наш погляд, до цього переліку варто додати гендерні міфи, що описують взаємини між чоловіками та жінками.

Мета і метод дослідження. Метою даної статті є концептуалізація гендерних міфів із подальшою деконструкцією деяких з них та виявленням зв'язку між міфами та гендерною ідентифікацією.

Методологічним підґрунтям нашого дослідження є гендерний підхід, який розуміється як синтез соціальних, філософських, психологічних підходів для розв'язання проблеми статевої нерівності [2; 3; 5; 6]. За допомогою такого підходу ми спробуємо довести обумовленість сучасних гендерних стереотипів тими міфологічними уявленнями, що сформувалися у стародавні часи [10, с.78-89]. Адже стійкі уявлення про «сильну стать» та «слабку стать», що сьогодні існують в нашому суспільстві, сформувалися багато століть тому і сягають своїм корінням первісних міфів та легенд, релігійних переконань про роль жінки та чоловіка в суспільній ієрархії.

Основна частина. Гендер (від лат. «genus» – рід) – спектр характеристик, що відносяться до маскулітності (чоловічого) та фемінності (жіночого). У деяких випадках поняття «гендер» помилково використовується як синонім поняття «стать», хоча спочатку цей термін був введений як опозиція останньому. Поширення цього поняття набуло завдяки розвитку феміністської теорії та гендерних досліджень. Гендер спирається на теорію соціального конструктивізму, представники якої (в основному феміністські автори) ставлять під сумнів природне походження відмінностей між людьми, пояснюючи це соціальними процесами [8]. Тим самим поняття «гендер» призначене для критики звичних уявлень про «біологію як долю» й відсилає до ідеології гендерної рівності. Хоча багато джерел визначають гендер як «соціальну стать», в сучасних гендерних дослідженнях таке розуміння вважається застарілим. Критикуючи розуміння гендеру як похідної біологічної статі, сучасні дослідження розглядають обидві ці категорії як соціальні конструкти, що знаходяться в складній взаємодії один з одним. У багатьох ранніх феміністських теоріях гендер розумівся як культурний корелят біологічної статі: стверджувалося, що стать, тобто біологічні відмінності, робить людей

чоловіками і жінками, а гендер, тобто соціальні й культурні відмінності – мужніми і жіночними.

Подібні міркування обумовлюють розуміння гендеру як «соціальної статі» або «соціокультурного аспекту статевої приналежності». При такому розуміння гендер на пряму залежить від статі. Визначення гендеру через стать засноване на уявленнях про біологічне поле і статеві відмінності як основоположні й незаперечні – тобто, по суті, суперечить соціально-конструктивістському призначенню поняття «гендер», повертаючи його в рамки біологічного детермінізму. Сьогодні дослідники схилиються до інтерпретації гендеру як однієї з базових категорій соціального розподілу та нерівності, що знаходяться в складній і багаторівневій взаємодії з біологічною статтю.

Аналіз гендеру включає розгляд того, як розуміється «чоловік» і «жінка» в різних соціокультурних кодах, як ці коди регулюються і упорядковуються, узгоджуються і оскаржуються. Він включає дослідження фемінності та маскуліності як набір понять, визначень і звичок, які люди успадковують і використовують, щоб розібратися у своїй ідентичності, зовнішності, поведінці й, зокрема, щоб зрозуміти свої тілесні «сексуальні та репродуктивні здібності». При аналізі гендеру досліджуються способи, згідно з якими очевидні та природні відмінності між чоловіками і жінками були збудовані з плином часу в соціальному плані. З різних причин, включаючи те, як діти одягаються, з якими іграшками грають, що про них говорять і як з ними говорять, які їх інтереси заохочуються, а які ні, ці біологічні створіння, чоловічої або жіночої статі, трактуються як хлопчики чи дівчатка, і вони починають усвідомлювати себе ними. Ми всі вчимося діяти, припускаючи, якими «повинні» бути дівчатка і хлопчики, і що вони «зазвичай» роблять.

Гендер часто асоціюється з проблемами жінок і фемінізмом, і, таким чином, його розглядають як «вирішене» питання або як «питання вчорашнього дня». Гендер дійсно є «важкою» темою для розгляду, оскільки вона вимагає аналізу найінтимніших аспектів особистості, її сексуальності й поведінки. Аналіз гендеру означає, що необхідно ставити питання про тип влади і привілеї, якими в сучасних суспільствах користуються, в основному, чоловіки. Можливо, саме ця «важкість» і обумовлює той факт, що в повсякденній свідомості панують відповідні міти.

Гендерне усвідомлення – це необхідний і безперервний процес для кожного. Воно необхідне, тому що ніхто не може повністю вийти за межі соціальних і культурних процесів, які впливають на нашу особистість, цінності та відчуття. Ось чому гендер – це не стан, а процес, що включає наші роздуми над собою та іншими як особистостями визначеного гендеру та статі. Але якщо гендер є динамічним процесом, тоді його можна інтерпретувати як дію, тобто використовувати дієслово «гендерувати» (to gender). Як зазначають Джейн Пілчер та Імельда Велехан, «зміщення до використання слова «гендер» в якості дієслова «гендерувати» і дієслівних форм є відображенням зміненого розуміння гендеру як активного безперервного процесу, а не чогось готового та нерухомого. У цьому сенсі щось гендерується, коли воно активно бере участь в соціальних процесах, які виробляють і відтворюють відмінності між чоловіками і жінками» [8, р. 59].

Гендерний міф – це підсвідома форма відображення дійсності, яка яскраво проявляється в спектрі характеристик, що відносяться до чоловічого та жіночого (маскулінності та фемінності). Гендерні міфи активно впливають на конструювання соціальної реальності з використанням закладеної в них інформації. Вони емоційно забарвлені і проявляють себе в усіх сферах життя.

Гендерні міфи є джерелом формування гендерних стереотипів як стійких і загальноприйнятих уявлень про місце та виконанні ролі того чи іншого гендеру в суспільстві, а також про особистість людей тієї чи іншої гендерної ідентичності. В сучасній науковій літературі називаються такі нові гендерні ідентичності як «гендерквір», «пангендер», «полігендер», «агендер» тощо, втім сформовані міфами стійкі гендерні стереотипи продовжують лімітувати цей перелік виключно чоловічо-жіночою дихотомією.

Більш-менш розвинуті міфології притаманні фактично всім народам світу, втім на європейську культуру найвідчутніший вплив мали міфи давньої Греції, в яких містилися основи теологічних та космологічних уявлень. Розглядаючи богів та героїв давньогрецьких міфів, можна побачити розвиток сучасного суспільства: як воно змінювало своє ставлення до суспільного та індивідуального. Зрештою, надзвичайна цінність феномену давньогрецької міфології полягає в тому, що вона підштовхнула людей до необхідності інтелектуального пошуку, до появи багатьох наук, зокрема логіки, математики, риторики тощо. Характерними рисами давньогрецької міфології були уособлення та наділення душею явищ природі (анімізм), та пов'язана з ними людиноподібність богів та тлумачення їхньої поведінки за допомогою міфів.

Інформація про зміст давньогрецьких міфів дійшла до наших часів завдяки текстам античних філософів, істориків, драматургів, епічних поетів, авторів гімнів про богів, систематизаторів міфів (міфографів).

Зокрема, в «Теогонії» Гесіода світ уподібнюється універсальній (космічній) родовій громаді: відносини між природними явищами, уособлені в образах богів, прирівнюються до відносин між людьми в родовому колективі (чоловіків і жінок, батьків і дітей, старших і молодших). Народження богів, що одночасно є виникненням світу, розглядається як результат статевих стосунків, актів зачаття і народження. Гесіод зображує боротьбу поколінь богів за владу над світом і зміну цієї влади від одного покоління до іншого. Тема, або зміст космогонічних міфів, – це область уявного, а не реального, сфера фантастичного, а не дійсного. Уран, Гея, Понт є цілком фізичними реаліями в їх конкретних образах неба, землі, моря; але в той же час вони суть божества, які діють, поєднуються і відтворюються, подібно людям.

Гомер в своїх «Іліаді» та «Одіссеї» також передає стародавні міфологічні уявлення про безсмертних богів, наділених неземною вродою й силою. Кожен з них має своє ім'я і риси, властиві тільки йому. Ці боги та богині розглядалися вже як певна спільнота, що має свого верховного главу – «батька людей і богів» (Зевс).

В давньогрецькій міфології боги третього покоління (після початкових богів і титанів) називаються олімпійськими богами, які були верховними божествами і жили на горі Олімп. Традиційно в число олімпійців входило дванадцять богів, але ці списки не завжди збігаються. Перш за все, це Кроніди (діти Кроноса і Реї): Зевс, Гера, Посейдон,

Аїд, Деметра і Гестія, а також нащадки Зевса: Афіна, Персефона, Афродіта, Гефест, Гермес, Аполлон, Арес, Артеміда і Діоніс. Цікаво те, що до ради Олімпу входили дванадцять божеств, де однаково були представлені боги та богині (чоловіча і жіноча стать): Зевс – Гера, Посейдон – Афіна, Гефест – Деметра, Аполлон – Афродіта, Гермес – Гестія, Арес – Артеміда. Принаймні в кількісному вимірі на Олімпі панував гендерний паритет.

Образи олімпійських богів не залишаються постійними та еволюціонують, набуваючи рис філософських уявлень, що панували в різні епохи стародавнього світу. Зевс Гомера – це далеко не теж саме, що Зевс Геродота, Гесіода чи Піндара. Образ Зевса дуже складний і сформувався в міфології греків не одразу. Уявлення про Зевса склалися тільки після дорійського завоювання, коли прибульці з півночі додали йому риси абсолютного бога-владики. Категорії, в які класифікувалася людина, надавали їй статус в межах світогляду, визначаючи те, як вона буде сприйнята іншими людьми, і на що має право.

Поняття гендеру у давній Греції було складовим аспектом соціальної ієрархії. Хоча чоловіки вважалися вище жінок, ні всі чоловіки були створені рівними. В результаті вони прагнули конкурувати між собою, щоб закріплювати свою цінність для суспільства і своє становище в цьому суспільстві. Тому доречним буде подати гендерні міфи через образи богів (маскулінні міфи) та богинь (фемінні міфи).

Маскулінний (лат. *masculus* – чоловічий) міф – це підсвідома форма відображення дійсності, яка яскраво проявляється в спектрі характеристик, що відносяться до чоловічого. Образ сьогоднішнього типового чоловіка: агресивний, заповзятливий, домінуючий, незалежний, самодостатній, приховує емоції, любить математику і науку, володіє діловими навичками, знає як освоювати світ, легко приймає рішення, вільно говорить про секс з іншими чоловіками. Основні маскулінні міфи:

- міф про сильну стать (міфологічний образ – Зевс, бог неба, заправляє усім світом);
- міф про агресивність (Арес, бог війни);
- міф про підприємництво (Гермес, бог торгівлі та прибутку);
- міф про чоловічий розум (Аполлон, бог світла);
- міф про креативність (Гефест, бог вогню);
- міф про сексуальність (Діоніс, бог продуктивних сил природи).

Фемінний (лат. *femina* – жінка) міф – це підсвідома форма відображення дійсності, яка яскраво проявляється в спектрі характеристик, що відносяться до жіночого. Образ сьогоднішньої типової жінки: тактовна, ніжна, балакуча, релігійна, спокійна, виявляє співчуття, не використовує грубих виразів, розуміє почуття інших, цікавиться власною зовнішністю, цінує мистецтво і літературу, акуратна в звичках, потребує захисту. Основні фемінні міфи:

- *міф про красу (Афродіта, богиня вроди й кохання);
- *міф про хранительку домашнього вогнища (Гестія, богиня вогню, покровителька домашнього вогнища);
- *міф про заміжжя (Гера, дружина Зевса, покровителька шлюбу);
- *міф про материнство (Деметра, богиня родючості);

*міф про жертвність та захист (Персефона, дружина Аїда);

*міф про жіночі мізки (Афіна, богиня мудрості, військової стратегії й тактики);

*міф про жіночу пасивність й вторинність (Артеміда, богиня мисливства).

У більшості культур жінкам приписують турботливість, поступливість, емоційність, а чоловікам – лідерство, стриманість, енергійність. Тоді чому міфи Стародавньої Греції яскраво малюють прекрасні образи богинь-войовниць, які були набагато активнішими і енергійними в порівнянні з тамошніми богами? Вічно юна, прекрасна, як ясний день, богиня Артеміда з луком і сагайдаком за плечима, з списом мисливця в руках, кожного дня полює в тінистих лісах. У повному озброєнні, в блискучому шоломі, зі списом і щитом появилась на світ з голови громовержця Зевса могутня войовниця, богиня Афіна-Паллада. Афіна протегує героям Греції, дає мудрість і знання, вчить людей мистецтв і ремесел. До речі, її мати була богиня розуму, Метис. Але жінок прийнято порівнювати лише з розпещеною красунькою Афродітою, забуваючи про те, що ніхто не може уникнути її влади, навіть олімпійські боги. Та ще з богинею родючості Деметрою, без чієї позитивної сили ніщо не народжувало ані в лісах, ані на городах. Тоді як всі чоловіки без винятку вважаються Зевсами (головний бог Олімпу).

Цікавим міфологічним сюжетом, в якому осмислюється місце та роль жінки й чоловіка, є легенда про андрогінів, викладена Платоном у діалозі «Бенкет». Платон спробував пояснити походження і природу чоловічої та жіночої статі: коли андрогіни, сильні своєю єдністю, посягали на владу богів, Зевс придумав покарання, яке б позбавило їх сили. Він наказав розрізати їх навпіл і розсіяти половинки по світу (чоловічу і жіночу). Саме з тих часів стала відомою історія про дві половинки, розсіяні по світу, які шукають одна одну, прагнучі до єдності.

Завдяки сучасним міждисциплінарним дослідженням очевидним став той факт, що вся світова культура, а не лише будь-яка міфологія, базується на опозиції «чоловіче-жіноче», тобто гендерується.

Одна з перших спроб деконструювати давньогрецькі міфи з'являється у Іммануїла Канта в його «Антропології з прагматичної точки зору». Аналізуючи унікальні можливості жінки, він згадував про сюжет з «яблуком розбрату» в «Іліаді». Перебувають в досить хороших стосунках з чоловіками, жінки зазвичай ворогують між собою, адже жінка у жінці бачить конкурентку в боротьбі за чоловіка, за його увагу. Кант порівнює засоби, якими керуються чоловіки та жінки у своїх вчинках: чоловіки – правом сильнішого, щоб бути в домі господарем і захищати його від зовнішніх ворогів, жінка ж керується правом слабшого, щоб знаходити захист у свого чоловіка від зовнішніх загроз, але поряд з цим, вона здатна обеззброїти чоловіка своїми сльозами, при цьому докоряючи йому за відсутність великодушності. Кант робить висновок, що жінкам притаманні риси, які служать для того, щоб стримувати чоловіка і використовувати його для досягнення своєї мети, адже «своєю ласкавістю до чоловіка жінка претендує на свободу і, разом з тим, – на завоювання всієї чоловічої статі».

Загалом стереотип Берегині виявляється у багатьох образах-символах жінки-матріарха (термін Оксани Кісь), вічний образ матері, хранительки домашнього затишку, опікунки дітей та чоловіка. Аби простежити специфіку формування стереотипу «Берегині» та походження її якостей, слід починати з міфології, з богині Геї. Мабуть,

звідси бере початок образ жінки-матері, опікунки домашнього вогнища та усіма проблемами дітей (харчування, режим дня, навчання, одяг, відвідування культурних закладів, лікування тощо), та жінки-дружини, яка опікується й проблемами чоловіка (одяг, зовнішній вигляд, здоров'я та інше). Поряд зі стереотипом Березині в сучасному суспільстві вирізняється стереотип жінки-Барбі. Це збірний образ, що сформувався під впливом християнської традиції меншовартості та недалекоглядності жінки, а також під впливом міфічних жіночних образів, що символізують красу, легковажність, холодний розрахунок. Карл Густав Юнг вважав це проявом Аніми (жіночого начала) в образі жінки-Дівчинки або жінки-Любовниці (спочатку Єва, потім Персефона, Афродіта). В сучасному суспільстві – це красуня, яка переважно переймається своєю зовнішністю та комфортом і майже не бере участі в суспільному житті країни.

Не можна обійти увагою і таку якість сучасної жінки, як мудрість. Вона є невід'ємним атрибутом стереотипу Березині, а також образу Ділової Жінки. У міфології це Афіна та Артеміда (Юнг цей образ зазначив як жінка-Королева). Це образи сучасних ділових жінок, які займають керівні посади і беруть активну участь в суспільному житті держави.

Щодо чоловіків, то й тут маємо варіант деконструкції гендерних міфів. Зокрема, К.Г. Юнг вказував на чотири щаблі розвитку Анімуса (чоловіче начало), а саме:

1) образ успішного бізнесмена, що проектується на знаменитих суспільних діячів, бізнесменів, письменників тощо (крім Зевса, в міфології йому відповідає Посейдон);

2) образ красеня-супермена, що втілює красу, фізичну міць чоловіка, значимість тіла і сили. У міфології цей образ бере початок від Аполлона. Сьогодні ж це стереотип «мачо» з бездоганною зовнішністю, яскравими аксесуарами та надзвичайними можливостями;

3) образ героя-романтика – благородного розбійника, постійного шукача пригод (у давніх міфах це – Урос, Купідон, Арес);

4) образ мудрого учителя, порадирика, духовного наставника (у міфології – Аїд), в сучасному суспільстві – образ «гуру», що вважає себе не лише фахівцем у певній спеціалізації, але й духовною особою, яка дає настанови прихильникам своїх ідей.

Отже, гендерна ідентичність – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників(ниць) певної статі (або таким, що приписуються представникам(цям) певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією). Потрібно розрізняти статеву та гендерну ідентичності. Людина може володіти чітко визначеною статевою ідентичністю та водночас мати труднощі із гендерною ідентичністю, переживати невідповідність жіночому чи чоловічому ідеалам. Гендерна ідентичність залежить здебільшого від соціальних чинників, а не від біологічної природи людини. Для зрілої особистості гендер стає заміною статі. У структурі гендерної ідентичності можна виділити три компоненти: когнітивний (пізнавальний), афективний (оціночний), конативний (поведінковий).

Сучасне поняття «гендерної ідентичності» трактується як усвідомлення особистістю себе як представника чи представниці статі, гендеру, відчуття свого жіночого, чоловічого або андрогінного тіла, усвідомлення своєї приналежності до

чоловічої, жіночої або якоїсь іншої статі у соціальному контексті. Гендерна ідентичність не є автоматичною надбудовою над біологічною статтю, вона поетапно формується в особистості у ході виховання та соціалізації. Це поняття ширше, ніж статево рольова ідентичність, оскільки гендер включає в себе не тільки рольовий аспект, а й, наприклад, образ людини в цілому (зачіску, одяг, охайність тощо). Поняття «гендерна ідентичність» не рівноцінне й поняттю «сексуальна ідентичність». Остання стосується особливостей само сприйняття і уявлення людини про себе в контексті сексуальної поведінки.

Гендерні міфи закладаються у голови дітей з перших років їх життя. Згадаємо під яку казочку, розповідь чи оповідання засинають наші діти. Дівчаткам читають, за правило, казки про красунь-принцес, а для хлопчаків вибирають щось про героїв та пригоди. І бачать наші діти чудові сни, де вони прекрасні принцеси або сміливі переможці драконів чи інших чудовиськ. Так формуються гендерні міфи про красу та перемогу, відповідно: дівчинка вважає, що повинна бути красивою, а хлопчик – сміливим захисником. Маскулінний міф про «сильне плече», «здобувача» і «захисника» продовжує передаватися з покоління в покоління, заважаючи будувати нові відносини. Дивно, але міф про сильного чоловіка, який сьогодні заперечується як безпосередньо реальністю, так і культурною продукцією, продовжує існувати.

Внаслідок гендерної поляризації антиподом фемінності є маскулінність. Жорстокою з боку фемінізму є критика міфу «Діва у біді», що відображається в більшості творів класичної та значній частині модерної культури і зображує жінку лише як пасивну очікувачку порятунку від героя-чоловіка. Вона нездатна на жодні дії з самозахисту, вирішення ситуації, проактивність чи лідерство, поки основну участь у житті бере герой-чоловік. В сучасній літературі нав'язування пасивної ролі та статусу трофея поступово замінюються образами активних, ініціативних жінок з фокусом на їх особистісні якості, а не на оспівуванні привабливості тіла.

Маскулінність і фемінність – дві основні категорії гендерних досліджень, які узагальнюють нормативні уявлення та установки, якими мають бути і чим повинні займатися чоловіки та жінки у даному суспільстві й у дану епоху. Існує велике різноманіття традиційних моделей маскулінності та фемінності, які залежать від етнічних і релігійно-філософських позицій, однак абсолютна більшість з них базуються на опозиції: суб'єкт – об'єкт, сила – слабкість, активність – пасивність, жорсткість – м'якість. Тлумачення цих категорій як дихотомічної опозиції було піддано критиці науковими дослідженнями у 1970-1980-ті роки. Стереотипні уявлення про риси маскулінності та фемінності у суспільствах починаючи з кінця ХІХ століття все більше відрізняються від реальних рис чоловіків та жінок, на що вплинули, зокрема, процес гендерної конвергенції (процес гендерного зближення маскулінності та фемінності) та сексуальна революція. Постмодерністська точка зору наголошує на тому, що маскулінність та фемінність є окремими параметрами кожної особистості, а не бінарними опозиціями, та діють у контексті расових, класових, етнічних та інших відмінностей.

Як побороти гендерну нерівність, якщо саме поняття гендеру так недосконало? Чи варто рухатися в бік небінарного сприйняття людської особистості та створювати нові ідентичності, або ж спробувати зовсім відмовитися від визначення людини через гендер? Саме тому радикальний фемінізм прагне скасувати це поняття, щоб люди припинили

заганяти один одного в рожеві та блакитні коробочки, а замість цього дозволили розвиватися кожній особистості без впливу такої обмежувальної та несправедливої системи цінностей. Гнітючий характер гендеру полягає навіть не в тому, що це вигаданий для створення нерівності соціальний конструкт, а в тому, що він має на увазі існування тільки двох гендерів.

Висновки. Гендерний міф – це стійкий, емоційно насичений, ціннісновизначений образ про місце чоловіків і жінок у суспільстві, їх функції та соціальні завдання. Гендерні міфи, незважаючи у минулому на їх стабілізуючу функцію, сьогодні починають надавати гальмівний вплив на розвиток суспільних відносин, і без їх переосмислення неможливо зробити подальший крок вперед.

Гендерні міфи формують гендерні стереотипи, які не враховують індивідуальних особливостей людей. Де які гендерні стереотипи допомагають хлопчикам і дівчаткам підготуватися до соціальних ролей, які вони будуть виконувати у дорослому житті – матері чи батька, чоловіка чи дружини. Але частина гендерних стереотипів сформувалася дуже давно, в цілком інших історичних умовах, що робить їх застарілими та такими, що обмежують можливості людей у сучасному світі. Чому взагалі люди хапаються за міфи, що привертає їх в цьому понятті? Тому що міф – це таке оповідання про світ, яке найпростішим і загальнозрозумілим чином пояснює нинішній стан речей.

Міф не потребує завершеного раціонального обґрунтування, його міць – в самому факті звернення до нього. Здавалося б, у наш час видатні успіхи в галузі природничих наук та техніки виключають будь-яке міфічне сприйняття речей і явищ, тобто такий стан свідомості, при якому продукти фантазії приймаються за справжні реальності, що стосується й міфо-магічного психологічного настрою, для якого реально існує лише назване, а неназване не існує взагалі. Разом з тим, навіть найновітніші інформаційної цивілізації не в змозі знищити гіпнотичну силу міфів, особливо так званих універсальних міфів, зокрема соціально-політичних (про «острови блаженних», рай, можливості подолання людських недосконалостей, всіх соціальних недоліків і остаточного торжества «золотого століття»). Міф залишається живим словом, несвідомим виразом сподівань та надій людей, їх масової свідомості. Сучасна міфотворчість та міфо-магічні форми свідомості виникають, зокрема, з потреби приймати бажане за дійсне, видавати належне за реально суще. Звідси «реальність», створювана міфосвідомістю (будь то продукт буйної фантазії первісної людини або зашореності стереотипами мислення його сучасного побратима), має не меншу, але навіть більшу реальність, найсправжню.

Література:

1. *Ahall, L.* Sexing War/Policing Gender: Motherhood, Myth and Women's Political Violence. – Abingdon, Routledge, 2015. – P. 1-168.
2. *Andersson, R.* The myth of Sweden's success: A deconstructive reading of the discourses in gender mainstreaming texts // *European Journal of Womens Studies.* 2018. Vol. 25, issue 4. – P. 455-469.
3. *Ase, C.* The Gendered Myth of Protection // *Routledge Handbook of Gender and Security.* Abingdon, Routledge, 2019. – P. 273-283.
4. *Casad, B. J., Salazar, M. M., Macina, V.* The Real Versus the Ideal: Predicting Relationship Satisfaction and Well-Being From Endorsement of Marriage Myths and Benevolent Sexism // *Psychology of Women Quarterly.* – 2015. – Vol. 39. – Issue 1. – P.119-129.

5. Corina Schulze, Sarah Koon-Magnin, and Valerie Bryan. Gender Identity, Sexual Orientation, and Sexual Assault: Challenging the Myths. – Lynne Rienner Publishers, 2019. – 235 p.
6. Georges-Abeyie, D. E. Sex, Gender, Multidimensional Value Space, and Social Cultural Resistance-Afrocentrism // Women & Criminal Justice. – 2015. – Vol. 25, issue 1-2. – P.100-119.
7. Jensen, K., Ratcliffe, K. Theories Old and New Mythic Historiography: Refiguring Kenneth Burke's Deceitful Woman Trope // Rhetoric Society Quarterly. – 2018. – Vol. 48, issue 1. – P. 88-107.
8. Pilcher, J. & Whelehan, I. 50 Key Concepts in Gender Studies. – London: Sage, 2004. P. 59.
9. Prior, S. Gender Identity, Sexual Orientation & Sexual Assault: Challenging the Myths // Gender & Society. N 3.
10. Storozhuk, S. V., Goyan, I. M. Greek as the Basis of Gender Stereotypes. Anthropological Measurements of Philosophical Research. 2016, issue 10, 78-89.

УДК 130.2:316.423

Горбань О.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

В статті проаналізовані різні наукові підходи до аналізу сутності поняття «громадянське суспільство». Серед них особливий інтерес на думку автора представляють політико-правовий, соціологічний, політичний та соціально-філософський підходи. В статті здійснена спроба осмислення поняття громадянського суспільства як провідного концепту сучасного соціально-політичного дискурсу та феномену соціальної реальності в контексті її соціально-філософської рефлексії. Виділені дві концепції, що лежать в основі сучасного соціально-філософського розуміння даної проблеми. Згідно з першою, громадянське суспільство ідентифікується з державою особливого типу, в якому юридично забезпечені, політично захищені і ідеологічно обґрунтовані права і свободи особистості, в силу чого воно може вважатися «цивілізованим», тобто громадянським. Друга трактує громадянського суспільства як певну сферу соціуму - сферу позадержавних відносин, структур та інститутів. Зроблено висновок, що в основі громадянського суспільства, лежать три складові: приватна власність, правові відносини та самостійні і впевнені в своїх силах люди.

Ключові слова: *соціум, держава, громадянське суспільство, громадянин, спільність, солідарність*

Горбань А.В. Понятие гражданского общества в контексте современного цивилизационного развития. В статье проанализированы различные научные подходы к анализу сущности понятия «гражданское общество». Среди них особый интерес по мнению автора представляют политико-правовой, социологический, политический и социально-философский подходы. В статье предпринята попытка осмысления понятия гражданского общества как ведущего концепта современного социально-политического

ЗМІСТ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

- Хрипко С.А., Ломачинська І.М., Яценко Г.Ю.*
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІКИ:
ДУХОВНО-СЕМАНТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ОСМИСЛЕННЯ.....3
- Керстюк З.В.*
ДІЯЛЬНІСТЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
У ПІДТРИМЦІ ХРИСТІЯН БЛИЗЬКОГО СХОДУ.....15
- Ян Ці*
УКРАЇНСЬКА ЛІТУРГІЙНА МОВА:
РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ ТА ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....23
- Габрієлян А.А.*
БОГОСЛОВСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ
«ДЕСТРУКТИВНОСТІ» В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ Е. ФРОММА.....31

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

- Кирилова О.О.*
ЖІНОЧИЙ СУБ'ЄКТ ЯК «СУБ'ЄКТ ПОДВІЙНОГО РОЗРИВУ»
У ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ
ПСИХОАНАЛІЗІ ЖАКА ЛАКАНА.....38

ФІЛОСОФІЯ

- Немчинов І.Г.*
МИКОЛА БЕРДЯЄВ: СПОКУШЕНИЙ «РУССКОЙ ИДЕЕЙ».....45
- Меніг Л.В., Додонов Р.О.*
МІФОЛОГІЧНІ ВИТОКИ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....54
- Горбань О.В.*
ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....64

Бондар Т.І., Донець О.Б.

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ ІНТУЇЦІЇ В ПІЗНАННІ
СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ.....74

Мартич Р.В.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЖИВОГО» В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ..... 81

Пасько Я.І.

ДЕМОКРАТИЧНІ ВЕРСІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....89

Гончаренко К.С.

ПРИНЦИП СЕРІЙНОСТІ:
ПАРАДОКС НЕВИЗНАЧЕНОГО РЕГРЕСУ.....101

Облова Л.А.

МЕТАФИЗИКА ІНОГО ПРОСТРАНСТВА.....108

Дорофеева Є.О.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАУКОВОГО ЕТОСУ СУЧАСНОГО ВЧЕНОГО
ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС.....114

Безуглий А.А.

ГИПЕРРЕАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ КИНЕМАТОГРАФА.
ГРЁЗЫ КИНЕМАТОГРАФА «МИМЕЗИЧЕСКОГО ТРАНСА»
ПРО ВИРТУАЛЬНУЮ РЕАЛЬНОСТЬ..... 121

Мозговий А.А.

КОНФЛІКТИ В ЦИФРОВУ ДОБУ:
ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ.....129

Кушніренко І.А.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОНТОЛОГІЯ М. ГАЙДЕГГЕРА:
СПРОБА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО..... 136

Рябека Є.А.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИКЛИК ЄВРОПЕЙСЬКІЙ АКСІОЛОГІЇ.....143

Пирогова Т.

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ТА ОЦІНОК..... 153

КРИТИКА

Мозгова Н.Г.

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ІГОРЯ НЕМЧИНОВА
«МАЛИНИНЬ/МАЛІНІН: РЕКОНСТРУКЦІЯ «ВТРАЧЕНОЇ БІОГРАФІЇ»
КИЇВСЬКОГО ПРОФЕСОРА».....163

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Глушко Т.П.

ОГЛЯД МІЖНАРОДНИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ «АКАДЕМІЧНИХ ЧИТАНЬ,
ПРИСВЯЧЕНИХ ПАМ'ЯТІ Г.І. ВОЛИНКИ:
ФІЛОСОФІЯ, ОСВІТА, НАУКА».....166

Пономаренко В.В., Шушкевич Е.М.

ОГЛЯД МЕТОДИЧНИХ СЕМІНАРІВ, ПРОВЕДЕНИХ КАФЕДРОЮ ФІЛОСОФІЇ,
ФАКУЛЬТЕТУ ФІЛОСОФІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА ТА ПРИСВЯЧЕНИХ
ТЕМАТИЦІ «ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ».....169

TABLE OF CONTENTS

RELIGIEZNAVSTVO

Khrypko S., Lomachinska I., Iatsenko G.

PHENOMENON OF UKRAINIAN ANTHROPONYMIC: SPIRITUAL AND SEMANTIC CONTEXTS..... 3

Kerstyuk Z.

THE ACTIVITIES OF THE CATHOLIC CHURCH IN SUPPORT OF CHRISTIANS IN THE MIDDLE EAST.....15

Yang Qi.

THE UKRAINIAN LITURGICAL LANGUAGE: RELIGIOUS STUDIES AND HISTORICAL-PHILOLOGICAL ANALYSIS.....23

Habrielian A.

THEOLOGICAL-RELIGIOUS ANALYSIS OF THE "DESTRUCTIVENESS" PHENOMENON IN E. FROMM'S PSYCHOANALYTIC PHILOSOPHY..... 31

CULTUROLOGY

Kirillova O.

THE FEMALE SUBJECT AS A 'SUBJECT OF DOUBLE SPLIT' IN THE LACANIAN PSYCHO-ANALYSIS OF CULTURE AND PHILOSOPHY.....38

PHILOSOPHY

Nemchynov I.

NIKOLAI BERDYAEV: SEDUCED BY THE «RUSSIAN IDEA»..... 45

Menig L., Dodonov R.

MYTHOLOGICAL ORIGINS OF GENDER IDENTITY..... 54

Horban O.

THE CONCEPT OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF MODERN CIVILIZATIONAL DEVELOPMENT..... 64

<i>Bondar T., Donets O.</i> THE PREDICTIVE FUNCTION OF INTUITION IN THE KNOWLEDGE OF SOCIAL PROCESSES.....	74
<i>Martuch R.</i> PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE CONCEPT OF “LIVING” IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE.....	81
<i>Pasko J.</i> DEMOCRATIC VERSIONS OF CIVIL SOCIETY.....	89
<i>Honcharenko K.</i> PRINCIPLE OF SERIES: PARADOX OF UNCERTAINTY REGRESS.....	101
<i>Oblova L.</i> METAPHYSICS OF ANOTHER SPACE.....	108
<i>Dorofeieva Y.</i> TRANSFORMATION OF MODERN SCIENTIST’S SCIENTIFIC ETHIC AFTER CHORNOBYL DISASTER.....	114
<i>Bezuhlyi A.</i> HYPERREAL MODEL OF CINEMA. DREAMS OF CINEMA «MIMETIC TRANCE» ABOUT VIRTUAL REALITY.....	121
<i>Mozghovyi A.</i> CONFLICTS OF DIGITAL AGE: PROBLEM OF SUBJECTIVITY AND IDENTITY.....	129
<i>Kushnirenko I.</i> HEIDEGGER'S FUNDAMENTAL ONTOLOGY AS AN ATTEMPT TO RETHINK THE HUMAN.....	136
<i>Riabeka E.</i> SOCIOCULTURAL CHALLENGE TO EUROPEAN AXIOLOGY.....	143
<i>Pirogova T.</i> FORMATION OF AESTHETIC TASTES AND RATINGS.....	153

CRITIQUE

<i>Mozhova N.</i> REVIEW OF IHOR NEMCHINOV’S MONOGRAPHY «МАЛИНИНЪ/MALININ: RECONSTRUCTION OF THE «LOST BIOGRAPHY» OF KYIV PROFESSOR.....	163
---	-----

SCIENTIFIC LIFE

Hlushko T.

REVIEW OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
«ACADEMICAL READINGS DEVOTED TO MEMORY OF H.I. VOLYNKA:
PHILOSOPHY. EDUCATION. SCIENCE».....166

Ponomarenko V.V. Shushkevych Y.

THE REVIEW OF METHODOLOGICAL SEMINARS CONDUCTED BY THE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY OF THE FACULTY OF PHILOSOPHY AND
SOCIAL STUDIES AND DEVOTED TO THE TOPICS «PHILOSOPHY OF
EDUCATION».....169

Наукове видання

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
Серія 7.

Релігієзнавство. Культурологія. Філософія.
Випуск 41 (54)

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.
За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

Головний редактор	В.П. Андрущенко
Відповідальні редактори	В.Д. Бондаренко, Н.Г. Мозгова
Відповідальний секретар	Л.А. Облова
Верстка і художнє оформлення	О.Л. Костенко

Підписано до друку 00.00.19 р. Формат 60x84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов.друк.арк 21,62. Обл. вид.арк. 14,03
Наклад 300 прим. Зам. № 000
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.